

VAR KOLONI- HAVEN ARBEJDER- KULTUR?

Af Mette Mølkær Sørensen

I mellemkrigstidens Danmark voksede antallet af kolonihaver voldsomt, og det var hovedsageligt folk fra arbejderklassen, der erhvervede sig en have og brugte den nyvundne fritid dér. Men hvordan passede kolonihavekulturen med de teorier om arbejderkulturens indhold, der samtidig blev formuleret af socialdemokratiske kulturteoretikere? Og var kolonihaven så et udtryk for en arbejderkultur?

I Arbejderhistorie nr. 4 fra 2002 stiller Louise Skyggebjerg spørgsmålet om, hvorvidt arbejderen er kulturel, og udfolder en diskussion og definition af kulturbegrebet. Dernæst sammenholder hun dette med arbejderklassens faktiske forbrug af fritid gennem det 20. århundrede for derigennem at konkludere, at det ikke lykkedes at skabe en særegen arbejderkultur eller få arbejderklassen til at forbruge finkulturens goder.¹ Skyggebjerg ønsker at belyse fritids- og kulturforbruget over en bred kam, hvor denne artikels fokus er kolonihaverne som en eventuel eksponent for den faktiske arbejderkultur i mellemkrigstiden. Og hvor Skyggebjerg har en indgående diskussion af fritids- og kulturbegrebet, lægger nærværende artikel sig op ad den definition mellemkrigstidens socialdemokratiske kulturteoretikere formulerede.

I samme nummer af tidsskriftet beskriver Jens Engberg Socialdemokratiets forhold til kultur og kulturpolitik i 1900-tallet og diskuterer, hvorledes Socialdemokratiets førende kulturteoretikere gennem det 20. århundrede har haft forskelligt syn på kulturen, og hvorledes partiet forholdt sig til kulturdebatten.² Nærværende artikel falder ind mellem de to artikler og giver et bud på forholdet mellem den teoretiske og den faktiske arbejderkultur i mellemkrigstidens Danmark.³

Den teoretiske arbejderkultur, som den blev formuleret af de mest markante socialdemokratiske kulturteoretikere i mellemkrigstiden, er et rigt debatteret område, hvorfor denne del af artiklen vil lægge sig op ad den eksisterende forskning og hermed også Engbergs ad artikel.

Omdrejningspunktet vil imidlertid være den faktiske, eller praktiske, arbejderkultur sådan som den blev udlevet i kolonihaverne i mellemkrigstiden. Denne kultur vil komme til orde gennem dele af de erindringer, som Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser indsamlede i 1970'erne, og som Inger Tolstrup i 1980 brugte som baggrund for sin magisterkonferens *Kolonihaven. En etnologisk under-*

*søgelse af kolonihaven i Danmark set i relation til arbejderklassens kultur fra slutningen af det 19. århundrede til slutningen af anden verdenskrig.*⁴ Tolstrup har ønsket at belyse, hvorledes industrialiseringen påvirkede folks levemåde, og hvad man udnyttede den nyvundne fritid til. For at undersøge dette, indsamlede Tolstrup erindringsmateriale fra 154 meddelere og anvendte 103 i sin konferens.⁵ At arbejde med et kildemateriale, der er indsamlet til brug for et etnologisk arbejde, stiller historikeren overfor en række metodiske og teoretiske overvejelser, idet udgangspunktet er anderledes, og de redskaber en etnolog bruger adskiller sig fra en historikers metode. Tolstrup har ønsket at få afdækket så mange af kolonihavelivets facetter som overhovedet muligt, hvor mit motiv har været et andet. Jeg har ønsket at få noget at vide om, hvilke værdier et vidne har lagt vægt på i sin erindring for derigennem at udlede mønstre og tendenser, der kunne give et billede af den faktiske arbejderkultur i mellemkrigstidens Danmark. Arbejdet med erindringerne har haft lange indledende overvejelser om de efterrationaliseringer, romantiseringer og idylliseringer som tidens tand sætter. Desuden er meddelerens alder ikke altid nævnt, men det fremgår at de enten blev gift, konfirmeret eller deres børn blev gift, mens de havde haven. Andre gange har de kunnet placeres kronologisk i forhold til historiske begivenheder fx verdenskrigene. Sammenfaldet hos de 20 erindringer, jeg har valgt, er imidlertid, at meddelerne har haft kolonihaver i mellemkrigstiden i de tre byer Aalborg, Aarhus og København. Selvom det kronologiske har været et puslespil, har erindringerne været med til at kaste et enestående lys over den faktiske udlevede kultur i kolonihaverne, da der på dette område ikke eksisterer andet og lignende materiale.⁶

Kulturen i teorien

Både inden for den socialdemokratiske arbejderbevægelse i mellemkrigstiden og inden for den senere forskning er arbejderkulturen blevet rigt debatteret. Skulle man have en sære-

gen kultur, der var for og med arbejderen? Eller skulle man lægge sig op ad den eksisterende borgerlige kultur? Hvordan gik det med visionerne og solgte man ud, for at Socialdemokratiet kunne blive et klasseforsonende parti i de politiske og økonomiske turbulente 1930'ere? Denne artikel vil i høj grad lægge sig op af den etablerede forskning omkring mellemkrigstidens kulturteoretikere, og derigennem tegne arbejderkulturens profil. Dette for kort at klarlægge hvad, der skulle være arbejderkulturens kendetegn, og hvordan det harmonerede med kolonihavebevægelsen.

Den socialdemokratiske arbejderbevægelse havde i midten af 1920'erne manifesteret og etableret sig. Den havde flere gange udspillet oppositionen til venstre for sig, og havde profileret sig som et demokratisk parti. Hos arbejderklassen havde man bred opbakning på baggrund af reformismens gradvise forbedringer, og partiet havde ved valget i 1924 også appelleret til små næringsdrivende, små landbrug, håndværk og dele af industrien og kunne efter valget overtage regeringsansvaret. Socialdemokratiet stod klar med en bred samfundspolitik i modsætning til den borgerlige oppositions favorisering af storbønder og storindustri.⁷ Med baggrund i arbejderbevægelsens fasetænkning om, at man først måtte opnå sociale og økonomiske forbedringer, før end man kunne kaste sig over kulturen, var tiden nu inde til også at markere sig her. Med indførelsen af den 8-timers arbejdsdag, havde man ikke alene indfriet et længe formuleret ønske i arbejderbevægelsen, man havde også givet startskuddet til arbejderklassens forbrug af kultur og fritid. Det var imidlertid hovedsageligt de faglærte mandlige byarbejdere, der var omfattet af arbejdstidsnedsættelsen og også den gruppe der var organiseret i såvel Socialdemokratiet som i fagforbund.⁸

I den socialdemokratiske arbejderbevægelse var der flere teoretikere, der havde et bud på hvordan den nye fritid skulle bruges, og i særdeleshed hvordan man skulle opfatte kultur inden for bevægelsen. En af de tidligste var Gustav Bang, der mente at kulturen skulle

Familien Isakssons kolonihave på Bellahøj, ca. 1924. Fra venstre mod højre de tre søstre Hilma, Esther og Gertrud, moderen og knælende ved urtepotterne faderen, Victor Isaksson.

(Foto: Arbejdermuseet og ABA)

være et fælles gode. Engberg skriver i sin artikel, at Bang ikke ønskede, at arbejderklassen skulle bære en ny kultur frem, men at Bang var tilhænger af det, som den senere kulturteoretiker Julius Bomholt kaldte for udjævnings-teorien – i modsætning til Bomholts egen erstatningsteori. Dette betød, at man skulle udjævne forskellen mellem arbejderklassen og borgerskabet og udjævne forskellene mellem de to samfundsgruppers kultur. Bang så ikke kultur som noget klassebestemt, men som et fælles gode, hvor Bomholt mente, at arbejderklassen skulle være bærer af en ny kollektiv kultur, der skulle bryde med borgerskabets individuelle kultur.⁹ Bang skriver i *Socialdemokratiet, Kulturens Bærer*, at en arbejderkultur skulle indoptage de “sunde og livskraftige Kulturstrømninger, den kapitalistiske Tidsalder har skabt.” Her skulle man forarbejde dem og bruge dem i arbejdet med at udvikle det nye samfund, som var Socialdemokratiets mål.¹⁰ Kulturen skulle demokratiseres og

gøres tilgængelig for alle. Et andet syn på arbejderkulturen kom fra Karl Kristian Steincke, som så kultur som noget personligt. Steinckes kulturteori dækkede alt, hvad der lå indenfor hjemmets, familiens og den enkelte arbejders sfære. Det var efter Steinckes opfattelse her, man skulle sætte ind med en kulturpolitik, der skulle højne moralen, det intellektuelle niveau og seksualmoralen. Hvis man indenfor arbejderbevægelsen kunne gøre op med bornertheden over for disse områder, kunne man, ifølge Steincke, skabe en oplyst, ansvarsfuld, sædelig og ædruelig arbejder, der tog hånd om familien. Det er en kulturteori, der kan anskues som værende småborgerlig og konservativ,¹¹ men der er elementer i Steinckes kulturteori, som jeg finder relevante i et samtidigt perspektiv. Forstået således, at hvis man kunne forbedre forhold i og omkring familien ved at dæmme op for alkoholisering, tabuer omkring moral og seksualmoral og anspore til ansvarsfølelse for familiens vel, så kunne man opnå

en mere oplyst og engageret arbejder. På den anden side viser Steinckes kulturteori, at grænsen mellem det, der var privat og det, der var offentligt, var ved at blive flydende. Det skulle ikke længere være op til den enkelte arbejder, hvordan man levede indenfor hjemmets fire vægge. Det var et anliggende for hele den kollektive arbejderbevægelse.

Det er imidlertid hverken Bang eller Steincke, der for eftertiden eller indenfor Socialdemokratiets egen historieskrivning,¹² er blevet udråbt til at være den socialdemokratiske arbejderbevægelses store kulturteoretiker. Den egentlige kulturteori blev formuleret af Julius Bomholt og udgivet i 1932 med titlen *Arbejderkultur*. Engberg beskriver Bomholts værk som et forsøg på et udkast til en formuleret kulturpolitik for Socialdemokratiet. Bomholt kategoriserer, som nævnt, sin egen kulturteori som en erstatningsteori, der skal gøre op med det borgerlige samfunds kultur.¹³ Kulturidealet lød: *Fællesskabet først og Mennesket som dets Tjener...*¹⁴ For Bomholt hvilede arbejderkulturen på to grundfaktorer *Samfund og Menneske*, og det var i disse to grundfaktorerers samspil, at arbejderkulturen skulle opstå. Samfundets grundpille skulle være en social kultur baseret på den kollektive socialistiske interesse. Dette ville betyde, at fællesskabet skulle være omdrejningspunkt for det socialistiske menneske (fællesskabsideen), og det andet omdrejningspunkt skulle være handlingen for det socialistiske menneske (fælleshandlingen). Det er markante synspunkter, der dikterer den "rigtige" måde at forbruge og skabe kultur på; synspunkter der forudsætter en nærmest opofrende arbejderklasse, der skulle overvinde kulturkampen i sig selv.¹⁵

Der er inden for forskningen på området enighed om, at Bomholts kulturteori ikke fik nogen særlig betydning for Socialdemokratiets politik på området. Ib Bondebjerg og Oluf Harsløf mener, at Bomholts teser blev ignoreret af partiet, og kun blev accepteret fordi Socialdemokratiet fortsat havde brug for klasseidentifikationen.¹⁶ Engberg kalder Bomholts teser for dødfødte, da arbejderklassen allerede var faldet for den borgerlige kulturs fristelser.

Desuden mener Engberg, at Bomholt var for sent ude og blev afvist af moderpartiet.¹⁷ Bertolt, Christiansen og Hansen ser mildere på Bomholts værk, men mener også, at tiden var løbet fra Bomholt og skriver, at *Arbejderkultur* mere blev "*en epilog end en fanfare*."¹⁸ Men var *Arbejderkultur* dårlig timing fra Bomholts side og hvorfor fik værket ikke en betydning indenfor den Socialdemokratiske kulturpolitik?

Bomholt havde gennem 1920'erne været markant indenfor den socialdemokratiske ungdomsbevægelse, og var i høj grad præget af den optimisme og succes som partiet havde nået op til og i 1920'erne. Altså det, som Bondebjerg og Harsløf kalder den offensive periode, og som i 1930'erne er ved at rinde ud.¹⁹ Da *Arbejderkultur* udkommer, har arbejderklassen opnået væsentlige forbedringer af levevilkårene og begynder at stræbe efter borgerskabets goder i måden man levede, indrettede sig og udfoldede sig på kulturelt. Samtidig havde Socialdemokratiet opnået regeringsansvaret og skulle ikke længere kun tilgodese arbejderklassens, men hele landets interesser. Endelig var der politisk uro i Europa, hvilket også optog det danske Socialdemokrati. De markante kulturelle visioner passede ikke ind i en realpolitik, hvor Socialdemokratiet skulle profilere sig som et nationalt forsonende folkeparti, manifesteret ved det nye parti-program *Danmark for folket* fra 1934 og kulturprogrammet *Kulturen for folket* fra 1938.²⁰ Kulturen skulle være for alle, og ingen skulle have deres egen kultur. Ikke ligefrem vand på Bomholts mølle, der gennem 1930'erne også blev optaget af, at afvise egne teser fra *Arbejderkultur*, hvilket må siges at være symptomatisk for den socialdemokratiske kulturdebat.²¹

Man behøvede ikke længere at identificere sig med en klasseorienteret kulturteori, men en mere bred folkelig og social kultur. Inden for Socialdemokratiets egen historiske fremstilling forklarer man skiftet med, at man forlod isolationens vej og i stedet ønskede kulturen demokratiseret. Man skulle acceptere den etablerede kultur og arbejde på at ændre den i overensstemmelse med arbejderbevægelsens

idéer.²² Altså nærmest i forlængelse af Bangs tanker.

Idet Bomholt ikke nævner kolonihaverne i *Arbejderkultur*, er det vanskeligt at antage hvordan Bomholt forholdt sig til dette fænomen. Men han var dog fortalende for friluftsliv. Dette skulle foregå i samlet flok med fokus på kammeratskab. Men hvordan harmonerede det med kolonihaverne? Bomholt antager, som nævnt, mere moderate synspunkter om kulturen. I 1936 skriver han begejstret om den glæde som arbejderen finder i kolonihaven: *“...det kan uden Overdrivelse siges, at Kolonihaven har bidraget til at ændre den sociale Mentalitet.”* Kolonihaven var i 1936, ifølge Bomholt, det sted hvor familien var samlet om søndagen. Det var her arbejderen blev genforenet med mulden og den organiske vækst. Her genfandt arbejderen poesien og glæden ved arbejdet.²³

Kultur og arbejderkultur er blevet rigt debatteret indenfor den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Men arbejderkulturen forblev teoretisk og formåede ikke at blive en inkorporeret del af Socialdemokratiets tankenetværk. Selvom kulturteoriene aldrig blev omsat til politik, så havde arbejderbevægelsen iværksat et omfattende net af dannende og uddannende organisationer, hvor arbejderklassen kunne få oplysning og udvikle sig. Organisationer som Arbejdernes Oplysningsforbund, AOF. Forlaget Fremad, der udgav arbejderlitteratur, Dansk Arbejder Idræt, DAI, arbejderhøjskoler, ferieskoler, studiekredse osv. Det var således forsøg på at skabe og danne en oplyst og dannet arbejderklasse.

For at samle trådene fra de forskellige kulturteoretikere, må det pointeres, at ordet solidaritet går igen. Begrebet tillægges størst betydning hos Bomholt og mindst hos Steincke, men alle taler om solidariteten som det særlige, der forbinder arbejderklassen også på det kulturelle område. Det er således denne orientering mod det fælles, det kollektive, jeg ser som hovedtendensen hos mellemkrigstidens kulturteoretikere og således det, der antages som omdrejningspunktet for den teoretiske arbejderkultur.

Kolonihaven som forskningsfelt

Den moderne kolonihavebevægelse fik stor fremgang i forbindelse med Den 1. Verdenskrig og den vareknaphed og boligmangel der fulgte. Der blev udstykket mere jord til kolonihaver, og haverne levede op til formålet. Familier fik tag over hovedet og mad på bordet.²⁴ Kolonihaverne havde flere gange fungeret som en måde at føre socialpolitik på, og i 1922 var antallet af kolonihaver oppe på 51.000 og voksede støt. Haverne var oftest anlagt i byernes udkant, nær arbejderkvartererne og arbejdspladserne. Jorden var lejet, og det var op til den enkelte haveforening at indhegne, opdele og i øvrigt kultivere området. På det administrative plan var det også op til den enkelte haveforening at sørge for organisation, kontingenter, bestyrelser og regler. I takt med forbedringer af levevilkårene for arbejderklassen skiftede havernes funktion fra udelukkende at være nyttehaver, til også at være et rekreativt sted for hele arbejderfamilien. Kolonihaven var familiens fristed i en tilværelse, der ofte var præget af ringe udfoldelses- og oplevelsesmuligheder. Haven var et sted hvor man hentede lys og luft, og her kunne man udfolde sig kreativt og skabende. Her fandt man, ifølge litteraturhistoriker Svend Aage Andersen, sammen i et fællesskab, ikke alene med familien men også med andre havekolonister. Andersens tese er, at klassesolidariteten havde bedre vækstbetingelser i kolonihaverne end på arbejdspladsen, idet den ikke var under pres i haverne. I kolonihaven hjalp man hinanden, og der opstod et frivilligt fællesskab, der realiserede klassesolidariteten.²⁵ Dette er en interessant tese, der kan være med til at trække tråde mellem den teoretiske og den praktiske arbejderkultur. Men det åbner også for spørgsmålet, om ikke solidaritet kan vises på andre måder end med samfundsklassen. Tolstrup pointerer, at kolonihaverne gav gode vækstbetingelser for sammenhold, solidaritet og fællesskab, eksempelvis i arbejdet med oprettelsen og driften af en haveforening, og at dette sammenhold altså ikke nødvendigvis var betinget af det faglige eller med samfundsklassen.

Skema 1

Fællestræk:

- Havens økonomiske betydning.
- Land og by.
- Byen og haven.
- Fællesskab.
- Familieorientering.
- Nybyggermentalitet.
- Fravær af politik.
- Lighed.
- Det tvangsfrie liv.

Forskelle:

- Havens økonomiske betydning ændres over tid.
- Distance til fællesskabet og kulturen.
- Samværsformer, forskel på mænds og kvinders liv.

Ophav:

- Mænd og kvinder.
- Den bedre stillede del af arbejderklassen.

Endvidere argumenterer Tolstrup for, at kolonihavebevægelsens store fremgang i perioden ikke alene skal ses som et redskab i socialpolitikken, men også skal ses i lyset af det øgede forbrug af fritid, som indførelsen af 8-timers arbejdsdagen samt de første ferielove fra 1931 og 1938 medførte. Fritid og friliv var en del af tidsånden: lys, luft, krop og natur var i fokus i mellemkrigstiden, særligt 1930'erne, og i denne sammenhæng spillede kolonihaven også en betydelig rolle.²⁶

Kulturen i Kolonihaverne

Gennem mit arbejde med erindringerne fremkom der ikke alene en række fællestræk men også nogle interessante forskelle. Og der tegnede sig et mønster over livet i kolonihaverne. I skema 1 ovenfor er de værdier skitseret, som meddelerne lagde vægt på, samt de værdier jeg har udledt af erindringerne. Det kan således være de værdier, som den enkelte meddeler har ønsket at viderebringe i sin erindring, men også tendenser som meddeleren måske ikke direkte har ønsket at signalere. Desuden har der været generelle træk ved erindringens ophavssituation, som er med til at påvirke erindringens indhold. For det første var der forskel på mænds og kvinders erindringer. Helt enkelt var mænds erindringer ofte mindre detaljerige og ikke nær så omfangsrige som kvinders erindringer. På den anden

side var kvindernes erindringer, for en dels vedkommende, præget af en romantisering og idyllisering af kolonihavelivet. En anden overordnet tendens ved erindringsmaterialet var, at det i høj grad var den bedre stillede del af arbejderklassen, der indsendte de erindringer, der ligger til grund for undersøgelsen. Mange er faglærte inden for et håndværk, små næringsdrivende eller formænd på en fabrik. Det er således den del af arbejderklassen, der var omfattet af indførelsen af 8-timers arbejdsdagen, og som havde råd til at erhverve sig en kolonihave. Man havde råd og tid til kolonihaven.

Det billede, der således er blevet tegnet af kulturen i mellemkrigstidens kolonihaver, er et billede af den bedre stillede del af arbejderklassens kultur.

Fællestræk

Overordnet er det mest øjenfaldende fællestræk ved erindringerne betoningen af kolonihavens betydning for familiens økonomi. Motivet for anskaffelsen af en have var ofte det afkast, haven kunne give i form af afgrøder. Mange beskriver, hvorledes man var selvforsynende, ikke alene med frugt og grønt, men man holdt også ænder og høns. Flere meddelere fortæller om, hvordan havens afkast var med til at sikre familiens økonomi og sundhed i hverdagen, men også i økonomiske kriseti-

der som under verdenskrigene. Ud over havens nyttefunktion og betydning for familiens fyldte maver, mener jeg, at man i forlængelse heraf kan udlede nogle andre værdier. Kolonihaven betød, at den enkelte haveejers havde mulighed for at tage sagen i egen hånd og forsøge at forbedre tilværelsen for familien. Dette lægger sig op ad Tolstrups tanker om kolonihaven som en ventil i økonomiske krisetider. Herudover er der efter min opfattelse i dette også nogle liberale og borgerlige elementer af, at man tog et ansvar for egen tilværelse og en deraf følgende individualitet.

Et andet fællestræk ved erindringerne er forholdet mellem land og by. Eller nærmere det kulturchok, mange landarbejdere oplevede ved at flytte til byen. Tolstrup argumenterer, at det netop var en kulturel kløft, der opstod, idet arbejderne fra landet kom til byen. Her mistede de kontakten med naturen og mere direkte med jorden, hvilket også er en tendens, jeg ser i erindringerne. Mange beskriver drømmen og

behovet for at være tæt på jorden. Kolonihaveejere, der var børn af tilflytterne, beskriver det samme behov. Man skelner mellem det hårde liv i byen og de gode gamle dage ude på landet, hvilket er værdier, der blev overført til næste generation. I haven genfandt man glæden ved arbejdet, idet man selv havde indflydelse på og glæde af udfaldet. Efter gennemgang af erindringerne vælger jeg at lægge mig op ad Tolstrups tese om, at kolonihaven kan anskues som arbejderklassens tabte hjemstavn. Hvor hjemstavnen førhen var forbundet med jord og ejendom, blev hjemstavnen i kolonihaven en følelse. I kolonihaven blev man så at sige genforenet med tidligere tiders kultur og normer. Landarbejderkulturen overlevede i kolonihaven.²⁷

På samme måde som kolonihaven opblødte kløften mellem land og by, var haven en formildende omstændighed overfor den ofte trange bolig i byen. Det er en klar tendens i erindringerne, at kolonihaven betød et forbed-

Familien Isaksson i kolonihaven på Bellahøj 1931. Her sidder man klemmt sammen ved bordet med øl og håndmadder. På grund af kolonihavelivets uformelle omgangsform kunne man mødes og feste selv om man boede småt eller levede for små midler. (Foto: Arbejdermuseet og ABA)

ret familieliv og en forbedret levestandard og sundhed. Hvis man ser dette fællestræk inden for samme ramme som land kontra by, kan det handle om at flygte eller flytte sig fra den virkelighed, man befinder sig i. Man søgte væk fra det liv, som man levede til hverdag, og ud i en verden hvor man ikke alene kunne udleve drømmen om jord under neglene, men også flytte sig fra en trist og ensformig bolig. En meddeler skriver at kolonihaven er et alternativ til "(...) *cementklodsernes komfortable, men dræbende ensformighed*".²⁸ Igen har kolonihaven denne kompenserende effekt på det liv, man har levet i byen. Man har haft haven for at komme tættere på landet, og man har haft haven for at komme væk fra byen.

Den teoretiske arbejderkulturs omdrejningspunkt var sammenhold, fællesskab og solidaritet. Og det er også værdier, der bliver betonet i erindringerne. Men hvis det udelukkende var solidaritet med samfundsklassen, kulturteoretikerne efterlyste i deres arbejderkultur, så er det ikke tilfældet i kolonihaverne. Som jeg ser erindringerne, er familieorienteringen stærkere end klasseorienteringen. Det var i kolonihaven, familien fik forstærket sine bånd. Det var her, man fik mulighed for at forbedre levestandarden og helbredet. Det var her, der rent fysisk var mere plads til familien, som en meddeler skriver "...*hvor var det et dejligt liv for os alle sammen*"²⁹ En anden uddyber med følgende: "...*en arbejder havde ikke råd til ret mange udskjelser, hvad kunne så være bedre end sådan en plet hvor i alle kunne være samlet*."³⁰ Andre erindringer betoner havens betydning for de store børnefamilier, eller haven beskrives som et fristed, hvor det tvangsfrie liv kunne udfoldes. Det var heller ikke ualmindeligt, at kolonihaver gik i arv fra generation til generation, eller at flere familiemedlemmer havde have i den samme forening. Kolonihaven har været familiens samlingssted og generator for en forstærket familiefølelse og fællesskab. Herudover er der desuden også en tråd omkring fællesskab i haveforeningen. Et fællesskab om at oprette en forening, og det pionerarbejde, som mange

erindringer beretter om. Det er særligt de erindringer, der beskriver årene før og omkring 1920, der betoner dette fællesskab. Det er en tendens, der glider ud hen over perioden, eventuelt fordi mange haveforeninger blev oprettet i årene op til 1920 og senere hen var veletablerede. Arbejdet med at oprette en haveforening ser jeg som en stor kollektiv opgave, der ikke alene kræver fællesskab, men også forudsætter en vilje til fællesskab omkring administration, uddeling af jord osv. Ofte trak man på enkelte haveejeres kompetencer inden for eksempelvis bogføring, når kassereren skulle vælges. Man forpligtigede sig i haveforeningen.

Fællesskabet om at oprette en haveforening er ikke sjældent udsprunget af den samme faglige baggrund. Denne sammensætning af haveejere har formodentlig haft en betydning for fællesskabet, idet jeg formoder, at man havde nemmere ved at identificere sig med andre fra samme faggruppe, og at man, så at sige, lignede hinanden. Men selvom en del af haveforeningerne således var oprettet af folk fra samme faggruppe, kunne andre også erhverve sig en have i foreningen. Flere meddelere beretter om haveforeningen *Venners Lyst*, som netop var oprettet af sporvejsfolk, men som var åben for alle. Med mindre man var strejkebryder; så blev man ekskluderet. Dette var imidlertid en paragraf i reglementet, der gled ud gennem 1920'erne, men alligevel et eksempel på, at man forpligtigede sig i fællesskabet.

Sammenholdet kommer gennem erindringerne også til udtryk ved betoningen af hjælpsomhed mellem naboer i haverne. Man passede hinandens børn, gik til hånd ved husbyggeri og ved udlån af redskaber. Endvidere fortæller en meddeler, at det var almindeligt at man påtog sig de ældres og svages pligtarbejde i haveforeningen. Efter min opfattelse er pligtarbejde, pålagt af haveforeningens bestyrelse, også med til at nære fællesskabsfølelsen. Omkring hjælpsomheden viser der sig således også en vis solidaritet og kollektivitet, som er med til at tegne et billede af kulturen i haverne.

Ud over eksemplet med den faglige solida-

ritet ved strejker er det faglige og det politiske ofte fraværende. Man distancerer sig fra det politiske. En meddeler skriver: *“1. Maj og Grundlovsdag gik man i Fælledparken – ellers gik man i haven.”*³¹ Hvor en anden meddeler skriver om 1. maj, at det *“var en kærkommen fridag for havefolk, netop hvor forårsarbejdet i haverne var i fuld gang.”*³² Hvilket siger en del om det politiske og faglige engagement. Andre igen nedtoner det politiske til, at det ikke betød så meget, at det var andre ting man gik op i. Mens en meddeler forsvare kolonihavefolket med: *“Det var lidt af en myte, at kolonihavefolk overhovedet ikke havde andre interesser end haven. Selv i den politiske propaganda kunne mærkes en lidt fornærmet holdning. F.eks. måtte kolonihaverne altid bære skylden for en ikke tilfredsstillende tilslutning til 1. maj-møderne eller Grundlovs-møderne.”*³³ Man ville gerne punktere denne myte, men det viser samtidig noget om holdningen i arbejderbevægelsen til kolonihaverne.

Alligevel er der også gennem erindringerne en tråd omkring Socialdemokratiet. Flere af erindringerne betoner det politiske tilhørsforhold. Man var medlem af partiet og aktiv både dér og i kolonihavebevægelsen. Det ene udelukkede ikke det andet, men i haverne var man fælles om noget andet end det politiske. Socialdemokratiet var det fælles politiske ståsted, hvilket har afspejlet sig i livet i kolonihaven, men det har ikke været omdrejningspunktet for samværet, snarere en del af den fælle referenceramme. At man derved var en stor homogen masse bag havernes hække, er gisninger, men mange erindringer betoner i særlig grad den lighed, der var mellem folk. Den uformelle tone gav plads til et andet samvær end i byen. Eksempelvis var det normalt at gæster selv tog madpakke med, eller at man kun tog imod kaffe-invitationer, hvis man selv kunne byde igen. Denne uformelle omgang har betydet, at man var mere frigjort i forhold til omgangsformen i byen. Man kunne samles mange mennesker, uden at det var en økonomisk belastning for den enkelte haveejers. En frigjorthed, der igen leder over i erindringerne betoning af frihed, selvbestemmelse og

kreativitet. Hermed mener jeg den følelse af selvbestemmelse og kreativitet som mange meddelere forbinder med den måde, man kunne indrette sig på i haven. Andre områder i kolonihaveejernes liv var bestemt af instanser uden for dem selv. Hvordan boligblokken var bygget, hvordan arbejdet skulle udføres osv., men i kolonihaven var man fri. Fri til at give skabertrangen plads. Man kunne med egne hænder bygge et hus til familien, man kunne bygge til og bygge om. Ofte var kolonihavehuset udstyret med tårne og spir og huset blev betegnet som *“...et drømmeslot”*,³⁴ hvor man havde *“...sit eget”*³⁵ og som var *“...et rigtigt fristed.”*³⁶ Det at man selv har kunnet forsørge familien i økonomisk dårlige tider, sammenholdt med muligheden for selv at bygge (somer)boligen, er igen et anslag af dette med at tage sagen i egen hånd; at sørge for sig selv og sin families vel, og at have et sted at få udløsning for dette behov. Som en meddeler præcist formulerer: *“Her har man et Sted hvor man selv raader og nyder ikke blot den friske Luft men hvor man faar Udløsning for Kræfter og Tanker hvor man frembringer friske Grønsager og blomster hvor man samles med familien.”*³⁷ Hvilke netop fortæller om den frihed og det pusterum, man har oplevet i haven. En tvangfri tilværelse, der har opfyldt behovet for at være herre i eget hus.

Fællestrækkene, der tegner kulturen i kolonihaverne, har således både været præget af individuelle og kollektive træk. Men erindringerne indeholdt som vist i Skema 1 også en række forskelle, der også er væsentlige i puslespillet med at samle billedet og besvare spørgsmålet om hvorvidt kolonihaven var kulturel.

Forskelle

Forskellene i erindringerne er kommet til udtryk over tid, mellem kønnene og mellem generationer. Der har også været forskelle, i den måde meddelerne opfattede sig selv på og i måden at have en kolonihave på. Forskellene har både karakter af, at være tendenser meddelerne selv har ønsket at signalere, og ten-

Kolonihaver, u.å. (Foto: Arbejdermuseet og ABA)

denser jeg gennem bearbejdning har trukket frem. Men overordnet for forskellene i materialet er tendenser, som meddelelserne ikke har tilslagt stor betydning, men som jeg har udledt som væsentlige for sammenhængen.

Hen over perioden ændres havens økonomiske betydning fra at være motivet for at anskaffe sig en kolonihave til, at man købte have for at have et sted at samles hele familien. Nyttfunktionen glider ud til fordel for samværet og friheden. I de erindringer, hvor der

fortælles om, at flere generationer havde have samtidig, er det en klar tendens, at den ældre generation har fastholdt nyttefunktionen og den mere oprindelige havekultur, mens den yngre generation vægter samværet og muligheden for at være i det fri.

Hvor nogle i høj grad har betonet fællesskabet og tilhørsforholdet til arbejderklassen, har andre meddelere forsøgt at distancere sig. En distance både til kolonihavefolket, til arbejderklassen og til den kultur, der blev udle-

vet i haverne. En meddeler skriver direkte, at hun absolut ikke var et arbejderbarn, og at det ikke var dårlige kår, der fik faderen til at erhverve sig en have. Men fortsætter med: *“Hvad må sådan et fristed da ikke have betydet for de børn, der kom fra Københavns mørke og triste gader.”* Hun distancerer sig fra arbejderklassen og fra kolonihavekulturen ved at nævne, at haverne jo var for *“den jævne befolkning”* og at den præmie faderen vandt i en havekonkurrence *“kun var af plet.”* Hun for-

søger at hæve sig over niveauet, men skriver endvidere: *“Det gik op for mig, at mit paradis absolut ikke var estimeret af bedrestillede. Kolonihavefolket var underklasse og deres haver og lilleput-huse kaldte på smilet eller en foragtelig grimasse.”*³⁸

Det var simpelthen ikke accepteret at have en kolonihave, det var noget der hørte underklassen til. Dette kan forklare distancen til kolonihaverne og deres simple pletsølv-medaljer. En anden meddeler fortæller om, at det blev betragtet som småborgerligt at være kolonihaveejer.³⁹ Her er distancen, eller kritikken, en anden. Hos den første kommer kritikken fra ‘oven’, fra borgerskabet og den bedre stillede del af samfundet, mens kritikken i den sidste kommer fra arbejderbevægelsen. Kolonihaven var ikke accepteret hos nogen af grupperne. Men også selv hos nogle af meddelerne tog man afstand til kulturen i haverne. Man distancerede sig fra den måde andre kolonihavefolk levede og indrettede sig på og i dette forsøg bliver der fra meddelerens side givet et bud, hvordan man opfattede den “rigtige” havekultur: *“Vi var faktisk ikke på Omgang med nogen i Kolonien, vi var egentlig ikke meget for Kaffeslabberas og Øldrikkeri (...), det har vi nu ikke deltaget i, saa vi har maaske alligevel ikke været helt rigtige Kolonihavefolk.”*⁴⁰ Erindringsmaterialet er således også præget af forsøget på at distancere sig fra kulturen eller fra klassen. Og flere har forsøgt at gøre kolonihaven legitim og fortælle en anden historie end den generelle opfattelse både hos borgerskab og arbejderbevægelse.

Endelig har der været forskel på mænd og kvinders liv i kolonihaven. Som tidligere nævnt, beretter mænd og kvinder forskelligt, men livet i haveforeningen var også forskelligt. Mændene levede et udadvendt liv. De deltog i bestyrelsesarbejde, samledes hos marketenderen til øl eller samledes på festpladsen. Kvinderne levede deres liv i haven og deltog ikke i haveforeningens administrative liv. Ifølge erindringerne, heller ikke de kvinder, der var haveejere. På baggrund af erindringerne er det min opfattelse, at mændene brugte hele haveforeningen til sociale udfol-

delser, mens kvindernes verden, så at sige, gik til hækken. Inden for hækkens rammer var man sammen, og her inviterede man på kaffe. Kvinder og børn sad pænt i græsset eller på gytgen, mens mændene tilsyneladende var mere friggjorte.

Erindringerne viser også, at det var meget få kvinder, der forsatte på arbejdsmarkedet efter de var blevet gift. Herefter passede de huset, børnene og manden. I kolonihaven forsatte dette mønster. Manden tog sig af havearbejdet, mens hjemmet var kvindens domæne. De familier, der boede i kolonihaven sommeren over, fulgte samme mønster som i byen. Kvinderne var hjemmegående i haven, mens manden cyklede til arbejdet i byen. Denne måde at indrette sig viser, efter min opfattelse, en borgerliggørelse af familielivet. Et familiemønster den bedrestillede del af arbejderklassen kopierede, og som ligger i tråd med, at det var den faglærte del af arbejderklassen, der havde tid og råd til kolonihave og hjemmegående hustru. Man har fulgt borgerskabets model med manden som udearbejdende og kvinden som hjemmegående. Et mønster, der således også blev overført til livet i kolonihaverne. Mændene havde kontakt til omverdenen, mens kvinderne levede forholdsvis isolerede inden for hjemmets eller hækkens rammer.

Solidaritet var det, der, ifølge kulturteoretikere, skulle kendetegne arbejderkulturen. Den skulle komme til udtryk ved et "vi," frem for et "mig." Kollektivismen skulle i højsædet. På baggrund af erindringerne er det min opfattelse, at det er forholdet mellem dette "vi" og "mig," mellem det kollektive og det individuelle, der kendetegner kulturen i kolonihaverne. Der eksisterede både en kollektiv og en individuel kultur. Det kollektive viser sig omkring oprettelse, drift og et forpligtende fællesskab i haveforeningen. Kollektivismen som kultur, er den fælles ramme for kolonihaverne. Den stærke familieorientering kan både anskues som kollektiv og individuel. Styrkelsen af familielivet kan ses som kollektivistisk, men har også nogle individuelle tendenser. Det er særligt de kvindelige meddelere, der

lægger vægt på familielivet, i forhold til naboer, kollegaer osv. Det vigtigste var familielivet, med børnene og hinanden. Som Bomholt var inde på, så var kolonihaverne med til at ændre familiernes sociale mentalitet. Nogle andre individuelle træk er betoningen af, at man havde sit eget, at man kunne udleve egne drømme og opfylde egne behov. I haven gen fandt den tidligere landarbejder sin tabte hjemstavn og levede drømmen om landet ud. Denne vægtning af at være herre i eget hus og tilværelse, fortæller om en bevarelse af en bondementalitet. Men også en borgerliggørelse og en individualitet. Man sørgede for sig selv, sin familie og sine egne drømme.

Sammenfatning

Der er tale om en hybridmentalitet, eller kultur, i kolonihaven. En kultur som både indeholdt nogle af de tendenser som kulturteoretikerne efterlyste, men som også var præget af haveejernes baggrund og stræben. Der er borgerlige-liberale elementer, og der er elementer af den kollektive arbejderkultur. Hvis jeg skal forsøge at koble det til en af kulturteoretikerne, er den nærmeste Steincke. Hans personlige kultur, med dens opfordring til ansvar for familie osv. går i spænd med det billede jeg får ud af erindringerne mht. familieorienteringen. Men denne kobling fremkommer på et tyndt grundlag og bliver kun et forsøg. Det er min tese, at det måske i højere grad var teorierne om arbejderkultur, der nærmede sig kolonihavekulturen end omvendt. Bomholts markante tanker blev mere moderate i 1930'erne, hvor Socialdemokratiet ønskede en mere folkelig profil og ønskede at appellere bredt. Kolonihaven var folkelig, og det var den vej kulturen også skulle gå, jf. *Kulturen for Folket* fra 1938.

Det er således sammensatte tendenser, der tegner kulturen i kolonihaverne i mellemkrigstidens Danmark. Det var den bedre stillede del af arbejderklassen, der havde kolonihave, og således også deres kultur der blev udlevet. En kultur, der blandt andet kom til udtryk i en familiestruktur, som var påvirket af borgerska-

bets normer. Det var en kompleks arbejderkultur, hvor det kollektive var rammen og det individuelle udfoldede sig indenfor denne ramme. Det er en kompleksitet, der ikke umiddelbart lader sig koble til samtidens socialdemokratiske kulturteori. Men måske netop den kompleksitet som den danske arbejderklasse bestod af. En arbejderklasse der havde et kollektivt udtryk i selve arbejderbevægelsen, men også en arbejderklasse hvor individualiteten trivedes. Kolonihaven var kollektivistisk, men selve livet i haverne var præget af individualisme, og derved mener jeg, at kolonihaven var et bogstaveligt udtryk for den hybridkultur og den kompleksivitet, som prægede arbejderklassen i mellemkrigstidens Danmark.

Noter

1. Louise Skyggebjerg. *Kultur og danske arbejderes fritid*. Arbejderhistorie Nr. 4. København. 2002.
2. Jens Engberg. *Kulturpolitikken og Socialdemokratiet*. Arbejderhistorie Nr. 4. København. 2002.
3. Artiklen baserer sig på specialet *Arbejderkultur i mellemkrigstiden – I teori og praksis*. Udarbejdet på Historiestudiet ved Aalborg Universitet. 2005. Forefindes på ABA, København.
4. Inger Tolstrup. *Kolonihaven. En etnologisk undersøgelse af kolonihaven i Danmark set i relation til arbejderklassens kultur fra slutningen af det 19. århundrede til slutningen af anden verdenskrig*. København. 1980.
5. Inger Tolstrup. *Kolonihaven. En etnologisk undersøgelse af kolonihaven i Danmark set i relation til arbejderklassens kultur fra slutningen af det 19. århundrede til slutningen af anden verdenskrig*. København. 1980.
6. *Arbejderkultur i mellemkrigstiden – I teori og praksis*. Aalborg Universitet. 2005. Se Kapitel 5.1 og 5.3, om overvejelserne i forbindelse med arbejdet med erindringer. Forefindes på ABA, København.
7. Jens Christensen. *Socialdemokratiet i Danmark 1919-30. Fra arbejderbevægelse i opposition til arbejder- og folkebevægelse ved statsmagtens ror*. Aarhus. 1977, s. 127-128.
8. Gunhild Agger & Anker Gemzøe. *Arbejderkultur. 1870-1924*. København. 1980, s. 114 og Knud Knudsen et al. *Kampen for en bedre tilværelse*. København. 1991, s. 131.
9. Jens Engberg. *Kulturpolitikken og Socialdemokratiet*. Arbejderhistorie Nr. 4. København. 2002, s. 10-11.
10. Gustav Bang. *Arbejderklassens liv og dens kamp*. København. 1915, s. 283.
11. Gunhild Agger & Anker Gemzøe. *Arbejderkultur. 1870-1924*. København. 1982, s. 415-420.
12. Med "egen" historieskrivning mener jeg, at værket *En bygning vi rejser*, er en del af en række af værker, der under samme titel beskriver Socialdemokratiet. Værkerne af skrevet af socialdemokrater, om socialdemokrater og udgivet på det socialdemokratiske forlag "Fremad."
13. Jens Engberg. *Kulturpolitikken og Socialdemokratiet*. Arbejderhistorie Nr. 4. København. 2002, s. 11.
14. Julius Bomholt. *Arbejderkultur*. København. 1932, s. 145.
15. Julius Bomholt. *Arbejderkultur*. København. 1932. Bomholt argumenterer for, at man skal uddanne og oplyse således, at arbejderbevægelsen forsat kunne øve indflydelse. Man skulle nedsætte studiekredse hvor man læste arbejderlitteratur og arbejderlyrik, og man blev undervist i at læse det "rigtigt." Der skulle nedsættes studiekredse, der skulle undervise i den "rigtige" måde at holde ferie på, at feste på og ellers bruge fritiden på, s. 129-142, 147-188.
16. Ib Bondebjerg & Oluf Harsløf. *Arbejderkultur. 1924-1948*. København. 1979, s. 62.
17. Jens Engberg. *Kulturpolitikken og Socialdemokratiet*. Arbejderhistorie Nr. 4. København. 2002, s. 10-11.
18. Oluf Bertolt, Ernst Christiansen & Poul Hansen. *En bygning vi rejser*. København. 1955, s. 251-252.
19. Ib Bondebjerg & Oluf Harsløf. *Arbejderkultur. 1924-1948*. København. 1979, s. 58-62.
20. Ib Bondebjerg & Oluf Harsløf. *Arbejderkultur. 1924-1948*. København. 1979, s. 70-71.
21. Ib Bondebjerg & Oluf Harsløf. *Arbejderkultur. 1924-1948*. København. 1979, s. 70-71.
22. Oluf Bertolt, Ernst Christiansen & Poul Hansen. *En bygning vi rejser*. København. 1955, s. 262-263.
23. Julius Kragh & Torben Krogh (Red). *Danmark i fest og glæde*. Bind 6. København. 1936, s. 37-38.
24. Agger og Gemzøe. *Arbejderkultur 1870-1924*. København. 1982, s. 111-112.
25. Svend Aage Andersen. *Dansk Arbejderkultur. Bind 1*. Aarhus. 1982, s. 146-148.
26. Inger Tolstrup. *Kolonihaven. En etnologisk undersøgelse af kolonihaven i Danmark set i relation til arbejderklassens kultur fra slutningen af det 19. århundrede til slutningen af anden verdenskrig*. København. 1980, s. 102 og 120.
27. Inger Tolstrup. *Kolonihaven. En etnologisk undersøgelse af kolonihaven i Danmark set i relation til arbejderklassens kultur fra slutningen af det 19. århundrede til slutningen af anden verdenskrig*. København 1980, s. 125-127 og 138-146.

28. Gurli Bengtsen. Kolonihaver. NEU nr. 34.024 og 34.676. 1977-78.
29. Klara Andersen. Kolonihaver. NEU nr. 34.025 og 34.573. 1977-78.
30. Anna Kjeldberg. Kolonihaver. NEU nr. 34.090. 1978.
31. Magnus og Helga Skotte. Kolonihaver. NEU nr. 33.525, 33.544, 33.545, 33.546, 33.972. 1977-78.
32. Godfred Wilén. Kolonihaver. NEU nr. 33.423. 1977.
33. Gurli Bengtsen. Kolonihaver. NEU nr. 34.024 og 34.676. 1977-78.
34. Ellen M. Funck. Kolonihaver. NEU nr. 34.232. 1978.
35. Martha Strøm. Kolonihaver. NEU nr. 32. 837, 33.130 og 33.212. 1976-77.
36. Paaske Petersen. Kolonihaver. NEU nr. 33.814. 1977.
37. K. E. Andersen. Kolonihaver. NEU nr. 34. 218. 1978.
38. Gurli Bengtsen. Kolonihaver. NEU nr. 34.024 og 34.676. 1977-78.
39. Anna Kjeldberg. Kolonihaver. NEU nr. 34.090. 1978.
40. Ellen S. Christensen. Kolonihaver. NEU nr. 32.756 og 33.097. 1976-77.

Abstract

Mette Mølkær Sørensen: Was the Allotment Working-class Culture? *Arbejderhistorie* 3/2007, pp. 17-30.

In 1920 the Danish Confederation of Trade Unions and the Confederation of Danish Employers entered into an agreement which resulted in the introduction of the 8-hour working day. This meant that part of the working class now had time for leisure activities. But how and on what was this newfound leisure time going to be spent? Suggestions were made by several of the leading culture theorist within the Social Democratic Party. The working-class culture should be a collective culture in preference to the individuality of the middle-class culture. Simultaneously while the theoretical discussion about the content of the working class had started to use their leisure time. Many had acquired an allotment. In 1922 there were 51,000 allotments in Denmark, and the allotment movement was still growing. It is this relationship between the theoretical and the actual working-class cul-

ture that I find interesting, and the article will serve as an analysis of the Social Democratic theories about the content of the working-class culture compared with how the working-class culture was actually reflected in the allotments. That is in order to ascertain whether theory and practice were complimentary or contradictory and whether there was an actual interwar working-class culture in Denmark. In order to get the actual working-class to speak I have used memoirs. Some of the memoirs are from the interwar years, which have given a picture of the allotments culture. This picture was far from unambiguous. There were many common features, but also differences. The most important, however, was the relationship between the collective and the individual values. The culture theorist believed that the common solutions for the working-class culture should be collectivistic, but that was not actually the picture in the allotments; albeit that was how it was intended. A common garden association had been established, and all administrative and obligatory tasks were collectively taken care of. However, in their memoirs many people stressed the individual activities that took place in the allotments. Family-orientation was strengthened in the allotments. The sense of family community in the allotments was weighted higher than the sense of community with the other garden owners, colleagues, etc. I must therefore conclude that the culture the theorist talked about was not identical with the culture that emerged from the analysis of the memoirs. On the other hand, they were not directly contradictory. The answer must be that there were elements both of the collective working-class culture the theorist talked of, and the individuality of the middle-class culture which was incompatible with the theoretical working-class culture.

Mette Mølkær Sørensen
cand. mag i historie og samfundsfag
Københavns VUC (pædagogikumkandidat)
ms@kvuc.dk